

Полтавська державна аграрна академія

**ЕНЕРГОЕФЕКТИВНІСТЬ І
ЕНЕРГОНЕЗАЛЕЖНІСТЬ СІЛЬСЬКИХ
ТЕРИТОРІЙ: ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ
ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ**

Колективна монографія

**За редакцією Т. О. Чайки,
І. О. Яснолоб, О. О. Горба**

Полтава – 2020

Рецензенти:

П. В. Писаренко, доктор сільськогосподарських наук, професор, академік Інженерної академії України, професор кафедри землеробства і агрохімії імені В. І. Сазанова, професор кафедри екології, збалансованого природокористування та захисту довкілля Полтавської державної аграрної академії

М. Я. Шевніков, доктор сільськогосподарських наук, професор, директор ВСП «Аграрно-економічний фаховий коледж Полтавської державної аграрної академії»

О. В. Климчук, доктор економічних наук, доцент, учений секретар науково-дослідної частини, професор кафедри менеджменту та поведінкової економіки Донецького національного університету імені Василя Стуса

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Полтавської державної аграрної академії (протокол № 2 від 13.10.2020 р.)

Е 61 Енергоефективність і енергонебезпечність сільських територій: передумови формування та функціонування : колективна монографія ; за ред. Т. О. Чайки, І. О. Яснолоб, О. О. Горба. Полтава : Видавництво ПП «Астроя», 2020. 180 с.

ISBN 978-617-7669-99-8

У колективній монографії з позицій міждисциплінарного підходу викладено результати досліджень сучасного стану використання альтернативних джерел енергії в умовах розвитку сільських територій. Наведено економічні, соціальні та правові проблеми використання альтернативних джерел енергії. Розглянуто питання щодо агроекологічних особливостей та перспектив використання альтернативних джерел енергії в сучасних умовах. Визначено проблеми та перспективи технологічних і технічних рішень в галузі альтернативної енергетики. Досліджено напрями вдосконалення використання альтернативних джерел енергії в умовах розвитку сільських територій. Розкрито використання вітчизняного і зарубіжного досвіду у підвищенні енергоефективності та енергонебезпечності сільських територій.

Колективна монографія є частиною науково-дослідних тем Полтавської державної аграрної академії «Концепція розвитку енергоефективних і енергонебезпечних сільських територій задля зміцнення конкурентоспроможності національної економіки» (номер державної реєстрації 0119U100028 від 10.01.2019 р.).

Розраховано на науковців, викладачів, керівників і спеціалістів органів державного управління, фахівців агроформувань, аспірантів, студентів і всіх, хто цікавиться питаннями використання альтернативних джерел енергії в умовах сільських територій.

УДК 620.9:332.122(1-22)

Автори вміщених матеріалів висловлюють власну думку, яка не завжди збігається з позицією редакції. За зміст матеріалів відповідальність несуть автори.

ISBN 978-617-7669-99-8

© Колектив авторів, 2020.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
РОЗДІЛ 1. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПІДВИЩЕННЯ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ Й ЕНЕРГОНЕЗАЛЕЖНОСТІ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ: ВІТЧИЗНЯНІ РЕАЛІЇ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД	8
1.1. Розвиток енергетичної самодостатності об'єднаних територіальних громад (<i>Бойко С. І.</i>)	8
1.2. Організаційно-економічний механізм підвищення енергоефективності й енергоне залежності сільських територій, вітчизняні реалії та європейський досвід: інвестиційний підхід (<i>Кулаков О. О.</i>)	17
1.3. Використання рослинної біомаси як дієвий механізм розвитку територіальних громад (в контексті стратегії сталого розвитку) (<i>Макаова Б. Є., Кобилинська О. М., Кукіш М. А., Кобилинський І. В., Тищенко В. М.</i>)	24
1.4. Оцінка агрокліматичних умов продуктивності сорго в Степовій зоні України в умовах змін клімату (<i>Польовий А. М., Божко Л. Ю., Барсукова О. А.</i>)	32
1.5. Альтернативна енергетика як чинник енергоне залежності сільських територій (<i>Черевко Г. В.</i>)	40
1.6. Нішеві енергетичні культури як чинник енергоне залежності сільських територій (<i>Черевко І. В.</i>)	49
РОЗДІЛ 2. ЕКОНОМІЧНІ, СОЦІАЛЬНІ ТА ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ І УПРАВЛІННЯ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНІСТЮ Й ЕНЕРГОНЕЗАЛЕЖНІСТЮ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ	59
2.1. Організаційно-економічний механізм управління енергоефективністю аграрних підприємств (<i>Галич О. А., Фененко О. М., Тереховська К. А.</i>)	59
2.2. Аналіз впливу фермерського бізнесу на розвиток сільських територій в Україні (<i>Рибальченко А. М.</i>)	70
РОЗДІЛ 3. АГРОЕКОЛОГІЧНІ ЗАХОДИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ Й ЕНЕРГОНЕЗАЛЕЖНОСТІ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ	83
3.1. Сортові особливості якості зерна пшениці озимої (<i>Бараболя О. В., Жемела Г. П., Татарко Ю. В., Антоновський О. В.</i>)	83

Функціонування організаційно-економічного механізму енергозбереження передбачає систематизацію показників обліку енергоспоживання, аналіз використання і виявлення закономірностей розвитку, впровадження передового досвіду, розробку нових методів економічної оцінки енергозберігаючої техніки, технологій, способів виробництва і економічне обґрунтування їх використання. Крім цього організаційно-економічний механізм включає в себе методику планування і прогнозування енергозбереження, фінансово-кредитні заходи його стимулювання, цінову політику, націлену на економію паливно-енергетичних ресурсів, організаційні заходи, спрямовані на раціоналізацію енергоспоживання, нормативи, що регулюють енергозбереження.

2.2. Аналіз впливу фермерського бізнесу на розвиток сільських територій в Україні

Рибальченко А. М.

Полтавська державна аграрна академія

Агропромисловий комплекс України відіграє визначальну роль у забезпеченні продовольчої безпеки суспільства, яка є однією з основних умов стійкості і незалежності держави. Стабільність його розвитку залежить від ефективності діяльності нових організаційно-правових структур в аграрному секторі економіки, що вимагає вироблення таких теоретико-методологічних і практичних положень, які були б спрямовані в першу чергу на збільшення виробництва конкурентоспроможної продукції сільського господарства [92].

Подальше формування і розвиток підприємництва в сільському господарстві, як структуроутворюючого елементу ринкової економіки, набуває особливого значення. До підприємницьких структур належать суб'єкти малого бізнесу, зокрема, особисті господарства громадян, фермерські господарства, колективні сільськогосподарські підприємства (спілки селян, кооперативи, акціонерні об'єднання), приватно-орендні формування, державні підприємства. Сучасний стан сільського господарства дає можливість передбачати у розвитку фермерства один із шляхів його майбутнього перспективного розвитку. Активна динаміка

⁹² Варцаба В. І. Розвиток і підтримка малого бізнесу в регіоні. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2005. Вип. 15. С.75–78.

економічних та політичних змін, що відбуваються в українському суспільстві вимагає активної та адекватної реакції. Зусилля мають бути направлені на мінімізацію негативних впливів на економіку суспільства та корисності від поглиблення економічної інтеграції [93].

Саме фермерські господарства є однією з ефективних форм господарювання на селі, важливим засобом вирішення продовольчих, економічних і соціальних проблем суспільства і сільських територій. Фермерські господарства належать до дрібнотоварних виробників продукції. Фермерство за останні два десятиліття стало традиційною формою ведення сільського господарства. Такі господарства виробляють широкий спектр продукції для внутрішніх потреб та експорту. Проте в Україні існує ряд невирішених проблем, які стримують подальший розвиток дрібнотоварного виробництва [94].

Вимоги сьогодення з постійною зміною політичної та економічної ситуації, ринкових перетворень у сільському господарстві, появою більш потужних сільськогосподарських підприємств (агрохолдингів) останніми роками дедалі більше зменшують популяризацію фермерських господарств. Тому питання подальшого розвитку, функціонування, управління потребують постійних наукових досліджень та запозичення світової практики особливостей організації фермерських господарств для території України [95].

Дослідження сучасного стану розвитку фермерства можливо прослідкувати через його роль і місце у валовому виробництві сільськогосподарської продукції. Обсяги виробництва фермерськими господарствами України протягом останніх років коливаються в межах 10–14 % загальних виробничих обсягів сільськогосподарських підприємств, а темпи нарощування виробництва рослинницької продукції є порівняно вищими відносно інших форм господарювання [96].

Фермерські господарства мають різні напрями спеціалізації, проте більшість з них займається вирощуванням зернових та олійних культур (табл. 1).

⁹³ Полятикіна Л. І., Кадацька А. М. Стагн та перспективи розвитку фермерських господарств в Україні. *Інноваційна економіка*. 2016. № 1–2. С. 43–47.

⁹⁴ Маслак О. Проблеми та перспективи фермерства в Україні. *Агробізнес сьогодні*. 2015. URL : <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichnyi-hektar/item/7914-problemy-ta-perspektyvy-fermerstva-v-ukraini.html>.

⁹⁵ Бутенко Є. В., Харитоненко Р. А. Перспективи розвитку фермерських господарств в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення. *Науковий вісник НУБіП України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес*. 2016. № 247. С. 45–52.

⁹⁶ Півторак В. С. Перспективи розвитку фермерства як провідної форми малого підприємництва в Україні. *Ефективна економіка*. 2014. № 2. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2794>.

1. Динаміка виробництва культур сільськогосподарських за категоріями господарств в Україні, тис. т

Сільськогосподарські культури	Рік					
	2013	2014	2015	2016	2017	2018
<i>Сільськогосподарські підприємства (у тому числі фермерські господарства)</i>						
Зернові і зернобобові	49659	49902	46507	52022	47905	56096
Буряк цукровий	9101	14599	9554	13349	14227	13317
Соняшник	9446	8682	9549	11730	10597	12194
Картопля	660	759	456	468	429	416
Овочеві	1159	1341	1282	1323	1344	1357
Плодові та ягідні	444	332	412	370	334	556
Виноград	384	241	206	221	240	263
<i>Господарства населення</i>						
Зернові і зернобобові	13392	13957	13619	14066	14012	13961
Буряк цукровий	1688	1135	777	662	655	651
Соняшник	1605	1452	1632	1897	1639	1971
Картопля	21599	22934	20383	21282	21779	22088
Овочеві	8714	8297	7932	8092	7942	8083
Плодові та ягідні	1851	1667	1741	1637	1714	2015
Виноград	191	195	180	157	170	205

Джерело: дані [97].

Фермерські господарства, у власності яких є земельні ділянки, надані їм для ведення фермерського господарства відповідно до Закону України «Про фермерське господарство», зобов'язані: забезпечувати використання земельних ділянок за їх цільовим призначенням; дотримуватися вимог законодавства про охорону довкілля; сплачувати податки та збори; не порушувати прав власників суміжних земельних ділянок та землекористувачів; не допускати зниження родючості ґрунтів та зберігати інші корисні властивості землі; дотримуватися санітарних, екологічних та інших вимог щодо якості продукції; дотримуватися правил добросусідства та встановлених обмежень у використанні земель.

Фермерське господарство самостійно визначає напрями своєї діяльності, спеціалізацію, організує виробництво сільськогосподарської продукції, її переробку та реалізацію, на власний розсуд та ризик підбирає партнерів з економічних зв'язків у всіх сферах діяльності, у тому числі іноземних [98].

Фермерське господарство, як юридична особа, веде бухгалтерський облік, що дозволяє визначити фінансовий результат, здійснювати

⁹⁷ Статистичний щорічник України за 2018 рік. Статистичний збірник ; за ред. І. Є. Вернера. Київ, 2019. 482 с.

⁹⁸ Закон України «Про фермерське господарство» від 19.06.2003 р. № 973. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/973-15>.

розрахунки з бюджетом, а також складати звітність і планувати діяльність.

Згідно даних Держстатистики України [97], з 2013 по 2019 рік що не існує позитивної динаміки у показниках розвитку фермерського господарства (рис. 1).

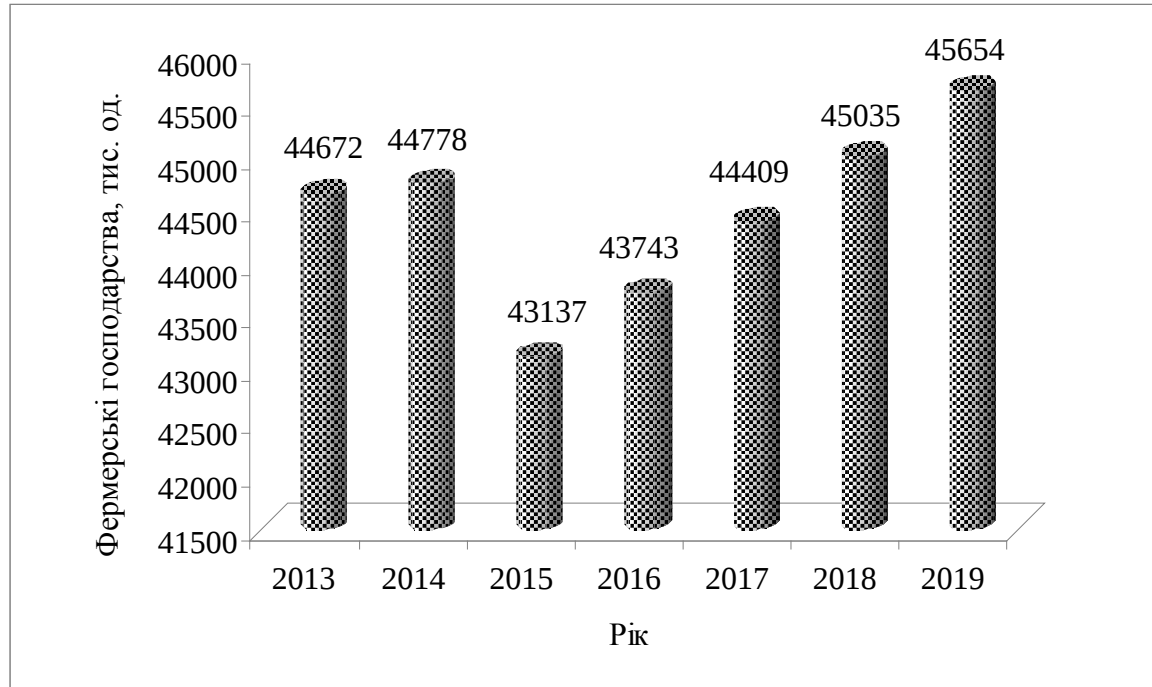

Рис. 1. Динаміка кількості фермерських господарств в Україні

Джерело: дані [97].

Державна підтримка фермерських господарств здійснюється через Український державний фонд підтримки фермерських господарств, який є державною бюджетною установою, що виконує функції з реалізації державної політики щодо фінансової підтримки становлення і розвитку фермерських господарств. Кошти Українського державного фонду підтримки фермерських господарств надаються фермерським господарствам на безповоротній основі та на конкурсних засадах на поворотній основі [99].

Розроблена Кабінетом Міністрів України «Концепція розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018–2020 роки», виділення на це 1 млрд грн у 2018 році засвідчує розуміння українського уряду незадовільного стану розвитку фермерства в країні та його ролі у збереженні агроєкосистеми та сільських територій держави [100]. Основні зміни, що передбачені концепцією:

⁹⁹ Сталій розвиток та безпека агропродовольчої сфери України в умовах глобалізації викликів : монографія / О. І. Павлов, М. А. Хвесик, В. В. Юрчишин та ін. ; за ред. О. І. Павлова. Одеса : Астропринт. 2012. 760 с.

¹⁰⁰ Концепція розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018-2020 роки: розпорядження КМУ від 13.09.2017 р. № 664-р. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/664-2017-%D1%80/print>.

1. Стимулювання створення та розвитку фермерських господарств. Для цього передбачено як розширення чинних кредитно-фінансових механізмів, так і впровадження нових фінансових інструментів.

2. Створення умов для розвитку органічного землеробства. Концепція передбачає збільшення протягом трьох років сільгоспугідь під органічними культурами на 10 %.

3. Стимулювання розвитку тваринництва у фермерських господарствах. Концепцією передбачено створення сприятливих умов для збільшення обсягу тваринницьких господарств, часткове відшкодування вартості вже збудованих ферм та на закупівлі високопродуктивного поголів'я для подальшого відтворення.

4. Сприяння розвитку сільськогосподарської кооперації. Концепцією передбачено надання фінансової підтримки сільськогосподарським обслуговуючим кооперативам, що здійснюватимуть первинну обробку та переробку продукції фермерських господарств.

5. Врегулювання правових питань у сфері земельних відносин. Передбачено впорядкувати механізми набуття фермерами земельних ділянок у власність та визначити правовий статус земель колишньої колективної власності. Заплановано проведення спеціальних земельних аукціонів на право оренди земель під садівництво, виноградарство, вирощування органічної продукції.

Зокрема, фермерські господарства, не мають можливостей на рівних конкурувати із крупними агрокомпаніями, внаслідок чого питання забезпечення конкурентоспроможного розвитку даного виду аграрного виробництва є особливо актуальним. Ефективність функціонування фермерських господарств визначається впливом комплексу економічних, політичних та соціальних факторів (рис. 2).

Одним із напрямів підвищення конкурентоспроможності фермерських господарств на ринку сільськогосподарської продукції є виробництво екологічно чистої органічної продукції, виробництво якої не можуть забезпечити великі агрохолдинги та підсобні господарства. Розвиток органічного виробництва сприяє покращенню здоров'я нації, розв'язанню низки екологічних проблем, забезпеченню продовольчої безпеки країни, покращує соціальний та економічний стан сільських територій.

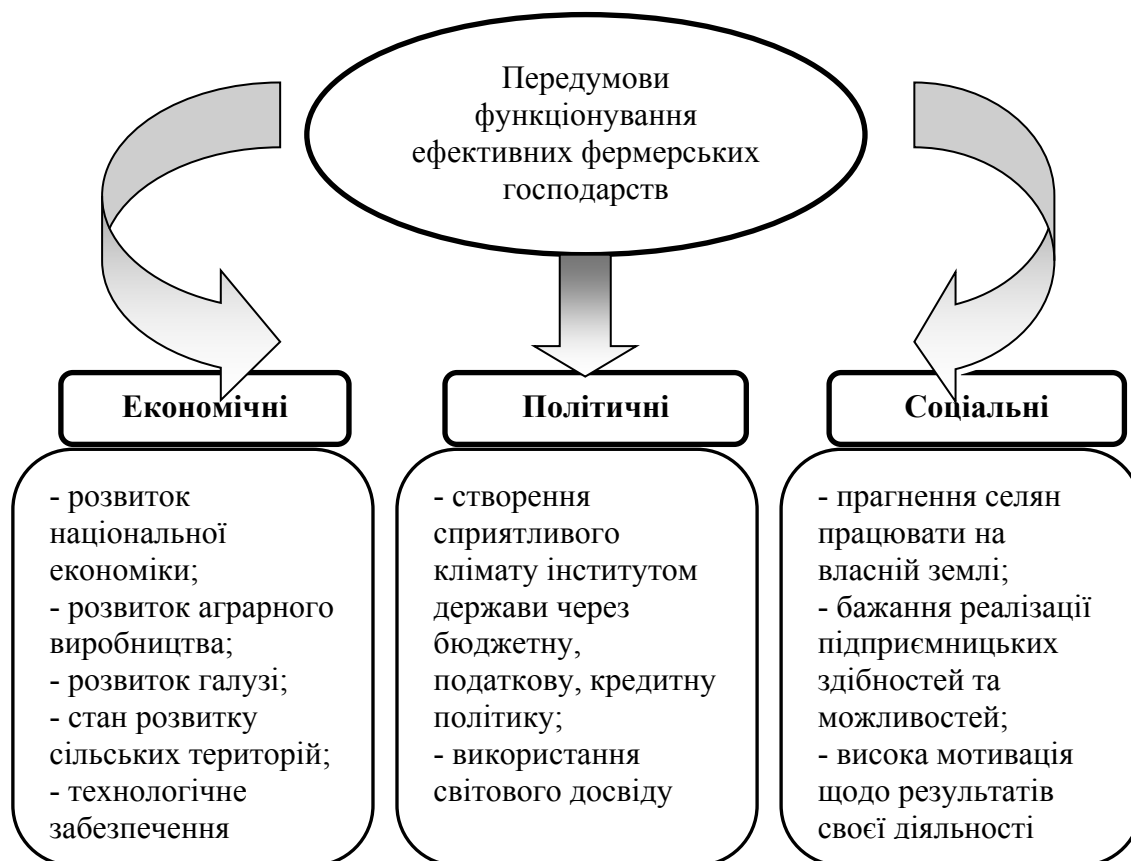

Рис. 2. Передумови функціонування ефективних фермерських господарств

Джерело: авторська розробка.

Серед основних перешкод розвитку органічного виробництва фермерськими господарствами є відсутність належної нормативно-правової бази; складність проведення сертифікації; відсутність державної підтримки на період переходу до органічного агровиробництва; нестача інвестиційних ресурсів; відсутність інституційної інфраструктури (сертифікаційних установ, асоціацій виробників органічної продукції та відповідної торговельної мережі); неможливість інтеграції в існуючі міжнародні структури для полегшення доступу на зовнішні ринки; недосконалість вивчення економічного потенціалу органічного виробництва, факторів його реалізації, переваг та передумов [101].

Поки не будуть створені конкурентоспроможні аграрні підприємства, зокрема, фермерські господарства, забезпечити доходну частину місцевого бюджету і вивести економіку сільських територій країни з кризового стану досить важко.

Фермерам надто складно конкурувати на ринках в умовах невизначеності прав власності та правил ведення бізнесу.

¹⁰¹ Органічне виробництво і продовольча безпека ; за ред. О. Скидана та ін. Житомир : «Полісся», 2013. 492 с.

Забезпечення конкурентоспроможності фермерського господарства залежить від ряду факторів, що об'єктивно впливають на підприємство, а також суб'єктивних, які залежать від управління, організації, цілеспрямованості робіт, які здійснює фермер. Варто враховувати суб'єктивні та об'єктивні фактори (рис. 3).

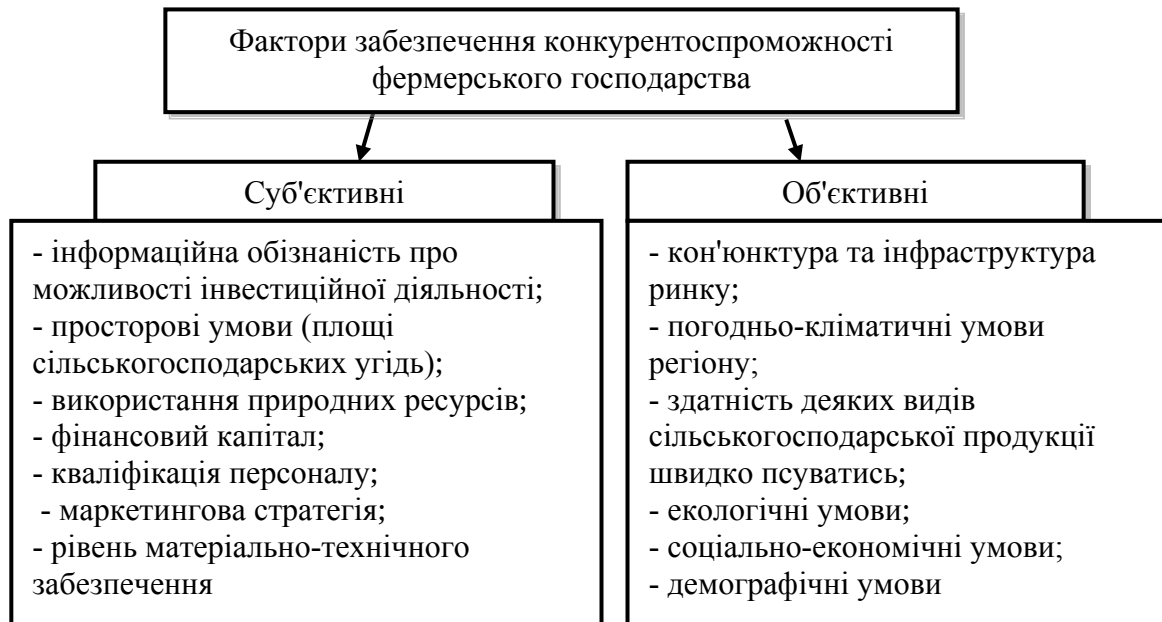

Рис. 3. Фактори конкурентоспроможності фермерських господарств

Джерело: дані [102].

Саме фермерські господарства є рушієм сільського соціально-економічного розвитку через створення робочих місць, диверсифікацію сільської економіки [102].

Основними проблемами розвитку фермерського господарства України є відставання від сучасних тенденцій запровадження інноваційних технологій ведення сільського господарства. Факторами, що негативно впливають на розвиток фермерства в Україні, є:

- труднощі зі збутом продукції через падіння платоспроможного попиту населення, монополізм заготівельних і торговельних організацій, нестачу власного вантажного транспорту, нерозвиненість кооперації;
- складна система оподаткування: незважаючи на наявність пільг розмір податків та обов'язкових платежів є непомірно високим, а система оподаткування й звітності досить громіздкою і складною [103];
- неврегульованість земельних відносин, що пов'язано зі складністю оформлення прав користування землею;
- скорочення бюджетного фінансування. Обсяги підтримки

¹⁰² Авраменко Ю. О. Інвестиційна діяльність як інструмент підвищення конкурентоспроможності фермерських господарств. *Економіка АПК*. 2018. № 1. С. 84–92.

¹⁰³ Дудник О. С. Перспективи розвитку фермерства в Україні. *Економіка АПК*. 2016. № 3. С. 92–97.

фермерських господарств із боку держави низькі, порівняно з їхнім внеском у забезпечення країни продовольством, а фермери погано поінформовані про державну підтримку, складні процедури її оформлення;

- кредитно-фінансова політика щодо фермерських господарств не має чіткої структури і не реалізує своєї прямої мети – забезпечення фермерства кредитними ресурсами;

- повільний та нерівномірний розвиток кооперації, що стримується як об'єктивними причинами – відсутністю пільг і недофінансуванням державної цільової програми розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, так і суб'єктивними – нерозумінням сутності кооперації, неналагодженістю механізму взаємодії учасників кооперації, відсутністю мотивації фермерських господарств для роботи в єдиній маркетинговій мережі руху продукції [104];

- у соціальній сфері на фермерство впливає протиріччя якості й темпів розвитку міста і сільських територій, нижчі доходи, нерозвиненість інфраструктури;

- загострення екологічних проблем, зростає руйнування та деградація ґрунтів унаслідок використання застарілих агротехнологій, недотримання сівозміни [105].

Нині перед Україною постає ряд методологічних проблем і є нагальним розроблення та запровадження програм економічного, соціального й культурного розвитку сільської місцевості, центральним ядром яких визначалися б фермерські господарства.

Для забезпечення ефективного розвитку сільських територій необхідно сприймати та переймати світові стандарти щодо формування добробуту населення. Всі повинні усвідомити, що без розвитку села (тобто без розвитку територій) добробут держави неможливий, коли в ній розвивається лише центр і не розвиваються території.

Забезпечення сталого розвитку сільських територій залежить від якості механізмів їх регулювання, які в першу чергу визначаються параметрами управління ресурсами сільських територій. Не в останню чергу це залежить від можливостей використання потенціалу господарюючих суб'єктів певних територій.

Значний вплив на розвиток сільських територій справляє різка зміна пріоритетів аграрної політики держави. Зокрема, якщо на початку

¹⁰⁴ Суліменко Л. А., Нечипорук О. В. Роль обслуговуючої кооперації в розвитку фермерських господарств. *Вісник Житомирського національного агроекологічного університету*. 2012. № 1 (2). С. 47–52.

¹⁰⁵ Олішевська А. М. Удосконалення економічного середовища і забезпечення ефективного продажу виробленої продукції фермерських господарств. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 9. С. 60–64.

реформ йшлося про переваги спеціалізованого фермерського господарства, що базується на приватній власності на землю, то нині – про повернення до державної підтримки великих товаровиробників у сільському господарстві.

Сучасний рівень спеціалізації сільськогосподарських підприємств склався під впливом природно-економічних та ринкових умов господарювання. Структура їх товарної продукції, окрім внутрішніх ресурсних можливостей, визначається також характером розвитку інфраструктури переробної сфери сільської території. Тому саме ці фактори в значній мірі впливають на рівень соціально-економічного розвитку певної території.

Рівень економічної ефективності функціонування сільськогосподарського підприємства залежить від його можливостей зберігати цілісність та відтворювати свої можливості за прогнозних коливань зовнішніх та внутрішніх умов господарювання. Власники підприємств і особливо їх працівники, як жителі певної території, повинні бути найбільше зацікавленими в адекватній оцінці можливостей певного суб'єкта господарювання [106].

Відповідно Концепції розвитку сільських територій, що схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2015 року, метою її реалізації є досягнення гарантованих стандартів та покращення умов проживання сільського населення, збереження сільського населення як носія української ідентичності, культури і духовності, створення умов для розширення можливостей сільських громад для розв'язання існуючих проблем. Відповідно до Концепції розвитку сільських територій [107] цілі державної політики стійкого розвитку сільських територій:

- створення сприятливих соціально-економічних умов для виконання селом виробничої, соціально-демографічної, екологічної, соціокультурної та етнічної функцій, реалізація яких сприяє багатофункціональності розвитку сільських територій та підвищенню рівня якості життя сільського населення;

- розвиток пріоритетних сфер виробництва (сільське господарство, промислове виробництво, туристично-рекреаційна сфера) здійснюється у взаємозв'язку з розвитком несільськогосподарських видів підприємницької діяльності, виробничою, соціальною інфраструктурою,

¹⁰⁶ Попович В.В., Колмогорова І.В. Особливості становлення та розвитку сільських територій. *Ефективна економіка*. 2012. № 2. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3294>.

¹⁰⁷ Про схвалення Концепції розвитку сільських територій. Розпорядження КМУ від 23.09.2015 року № 995-р. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995-p/2015/>

сферою побутового обслуговування, агроконсалтингом, системою телекомунікацій;

- підтримка інноваційно активного, соціального підприємництва, створення робочих місць, які вимагають висококваліфікованої праці, розвиток несільськогосподарських видів діяльності, як єдиного інструменту закріплення молоді в сільській місцевості;

- уповільнення трудової міграції сільського населення шляхом створення ефективного підприємницького середовища на селі, використання коштів держави, трудових мігрантів для організації власної справи, розвитку малих інноваційних підприємств, соціального підприємництва;

- стабілізації чисельності сільського населення і збільшення очікуваної тривалості життя як основного джерела розширеного відтворення сільського населення;

- інтеграція особистих селянських господарств як основних виробників сільськогосподарської продукції шляхом формування кластерів кооперативів, різних інтегрованих формувань, діяльність яких забезпечить синергетичний ефект використання природних та людських ресурсів і сприятиме підвищенню конкурентоздатності виробництва.

План заходів з реалізації Концепції розвитку сільських територій, затверджений розпорядження Кабінету Міністрів України від 19 липня 2017 року передбачає низку системних заходів до 2025 року, спрямованих на комплексне врегулювання питань розвитку сільських територій [108].

Основними критеріями сталого сільського розвитку визначені підвищення ефективності та конкурентоспроможності сільського господарства, диверсифікація сільської економіки в цілому, продовольча безпека країни, природний приріст сільського населення, підвищення рівня й поліпшення якості життя на селі, дотримання соціального контролю над історично освоєними територіями, поліпшення родючості ґрунту та екологічної ситуації в сільських районах [109].

Нині фермерські господарства слугують основою ефективного функціонування сільського господарства країн Європейського Союзу. Розвиток фермерства неможливий без одночасного розвитку сільських територій, що концентрується на трьох складових життя села: економічній, соціальній та екологічній (рис. 4).

¹⁰⁸ Про затвердження плану заходів з реалізації розвитку Концепції розвитку сільських територій Розпорядження КМУ від 19.07.2017 року № 489-р. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/489-p/2017>.

¹⁰⁹ Мармуль Л. О. Методичні підходи до розвитку сільських територій на засадах децентралізації. *Економіка АПК*. 2016. № 7. С. 80–86.

Рис. 4. Складові розвитку сільських територій

Джерело: дані [110].

До основних чинників, які впливають на ефективність місцевої економіки сільських територій, варто віднести послуги та інфраструктуру у сільській місцевості, наявність необхідної робочої сили, ініціативи та дії сільських громад.

Потужний розвиток фермерських господарств доцільно проводити в напрямках, які б забезпечили нові робочі місця для зайнятості сільського населення та враховували принципові положення всебічного розвитку:

- формування власного ринку збуту для того аби конкурувати з агрохолдингами на аграрному ринку;
- впроваджувати інноваційні технології виробництва сільськогосподарської продукції;
- реалізація інвестиційних проектів із придбання сільськогосподарської техніки на умовах лізингу;
- спрямування частини інвестицій на розвиток технологічної та

¹¹⁰ Кузьо М., Черніков Д., Павлюк С., Хорольський Р. Угода про асоціацію між Україною та ЄС: зміст та імплементація. Київ, 2015. URL : https://parliament.org.ua/upload/docs/final_1.pdf.

виробничої інфраструктури;

- збільшення обсягів прямого інвестування фермерських господарств за рахунок власних коштів і позик;
- дотації на впровадження новацій у сільськогосподарському виробництві;
- виробництво екологічно чистої продукції та її переробки на місцях;
- впровадження ресурсо- та енергозберігаючих технологій;
- запровадження пільг у оподаткуванні та кредитуванні для фермерських господарств, які підвищують кваліфікацію, ефективно використовують виробничі ресурси [111].

Останнім часом, фермери починають розглядати досвід передових зарубіжних країн в питаннях економії енергії, тому що енергетика і сільське господарство у нас розвивалися за іншими економічними схемами, внаслідок чого технологічний рівень сільськогосподарського виробництва значно нижчий від світового.

Показник «енергоефективності», для агробізнесу є вагомим показником в собівартості кінцевої продукції, а тому впливає й на конкурентоспроможність та прибутковість господарюючої одиниці.

Енергоефективність, як процес, полягає у використанні меншої кількості енергетичних ресурсів для виробництва аналогічної кількості продукції та зменшення негативних екологічних наслідків від цього процесу. До найбільш енерговитратних галузей однозначно відносять: тепличний бізнес, зерносушильні комплекси, утримання птахо- та свиноферм.

Основні аспекти енергозабезпечення та енергоефективності у галузі сільського господарства: біоенергетичні та біогазові технології, сонячні електростанції, вітроенергетичні установки. Актуальними є проблеми опалення теплиць, енергоаудиту, а також отримання енергії з біомаси та біогазу.

Перші кроки для запровадження у фермерських господарствах програми «енергомодернізації» для всіх загальні: енергетичний аудит будівель, технологічних ліній, виробничих комплексів підприємств. За результатами такого моніторингу необхідно обґрунтовувати проекти для впровадження. Проекти обов'язково повинні включати економічні висновки щодо терміну окупності та матеріальних витрат. Далі складають програму підвищення енергетичної ефективності об'єкта.

¹¹¹ Ожелевська Т. С., Поплавський В. Й. Фермерство в Україні: перспективи розвитку. *Молодий вчений*. 2018. № 1 (53). С. 942–948.

Така ж обґрунтована програма має бути й для країни загалом.

На національному рівні існують серйозні бар'єри щодо реалізації програми «енергомодернізації»: щодо необхідності етапу моніторингу, організації регулярного вимірювання та реєстрації параметрів, доцільності встановлення лічильників, бракує фахівців-енергоменеджерів, як на етапі проведення енергетичного аудиту, так, і на етапі впровадження [112].

Враховуючи об'єктивну необхідність пошуку фермерами енергоефективних технологій, щорічно проходить міжнародний експoфорум AgroEnergyDay в рамках міжнародної виставки «ІнтерАгро» в м. Києві. Тут представлені енергоефективні рішення для агробізнесу.

Отже, для розвитку фермерства є визначені умови організації, діяльності, функціонування, науково-обґрунтовані напрямки виробництва, законодавча база, нормативно-правове регулювання. Вирішення ряду актуальних питань забезпечить успішне функціонування фермерських господарств в Україні.

Розвиток фермерства забезпечить сталий розвиток сільських територій, завдяки створенню нових робочих місць, виробничої та соціальної інфраструктури.

¹¹² Бурдо О. Енергоефективність в агробізнесі: виклики майбутнього і як бути до них готовими? *Agroexpert*. 2020.
URL : <https://agroexpert.ua/enerhoefektyvnist-v-ahrobiznesi-vykyky-majbutnoho-i-iak-buty-do-nykh-hotovymy/>